

Läänemere Agenda 21 seeria nr 2/2002

**Läänemere Agenda 21 säästvat arengut
toetava hariduse arendamise kava –
Läänemere Agenda 21E**

SISUKORD

0. LÄÄNEMERE AGENDA 21E EESMÄRGID, TEGEVUSKAVA JA INDIKAATORID	4
1. SISSEJUHATUS	8
2. TÄHTSAMAD PÕHIMÕTTED	9
2.1 SÄÄSTVAT ARENGUT TOETAVA HARIDUSE TÄHTSUS	9
2.2 SÄÄSTVAT ARENGUT TOETAVA HARIDUSE PÕHIMÕTTED	10
3. DEFINITSIOONID JA EESMÄRGID.....	13
3.1 DEFINITSIOONID/ULATUS	13
3.2 LÄÄNEMERE PIIRKONNA SÄÄSTVA ARENGU ÜLDEESMÄRK.....	14
3.3 SÄÄSTVAT ARENGUT TOETAVA HARIDUSE ÜLDEESMÄRK.....	14
4. PRAEGUNE TEGEVUS.....	16
4.1 ÕIGUSLIKUD ALUSED JA ÜLESEHITUS.....	16
4.2 TÖÖMEETODID JA PERSONALI PÄDEVUS.....	16
4.3 PIIRKONDLIK KOOSTÖÖ	17
5. MÕJUD POLIITIKALE	19
6. TEGEVUSKAVA	22
6.1 TEGEVUSKAVA ÜLDISELOOMUSTUS	22
6.2 ÜHISTEGEVUSE VALDKONNAD	23
6.3 INDIKAATORID	27
7. RAHASTAMINE.....	27
8. LÄÄNEMERE AGENDA 21E JA SELLE TEGEVUSKAVA RAKENDAMISE KORRALDAMINE	28
8.1 VASTUTAJAD JA VASTUTUSALA	28
8.2 JUHTIMINE, KOORDINEERIMINE JA JÄRELEVALVE	29

Originaaldokumendis kasutatakse järgmisi lühendeid (tõlkes ei ole parema loetavuse huvides kasutatud suurtähtlühendeid):

BSR (*Baltic Sea Region*) = Läänemere piirkond

Õpetajad = õpetajad, õppejõud, koolitajad

EE (*environmental education*) = keskkonnaharidus

ESD (*education for sustainable development*) = säästvat arengut toetav haridus

IGOs (*intergovernmental organisations*) = valitsustevahelised organisatsioonid

IHEs (*Institutions of Higher Education*) = kõrgkoolid

Õppurid = õpilased, üliõpilased ja osalejad

NGOs (*non-governmental organisations*) = valitsusvälised organisatsioonid

Koolid = formaalharidus (alusharidusest keskhariduseni, sh üld- ja kutsekeskharidus ning täiskasvanute formaalharidus)

SD (*sustainable development*) = säästev areng

SOG (*Senior Officials Group*) = vanemametnike grupp

Mõned selgitavad märkused

Järgmiste õppe- või haridusliikide kirjeldused on pärit 2000. aasta elukestva õppe memorandumist (*Memorandum on Lifelong learning*).

* *Formaalõpe* toimub haridus- ja koolitusasutustes, selle tulemusel omandatakse tunnustatud diplomid ja kvalifikatsioonid. (EL 2000. aasta elukestva õppe memorandum)

* *Mitteformaalõpe* toimub peamiste haridus- ja koolitussüsteemidega paralleelselt; tavaliselt ei kaasne sellega ametlike tunnustusi. Mitteformaalõpe võib toimuda töökohal ning ühiskondlike organisatsioonide ja rühmituste (näiteks noorteorganisatsioonid, ametiühingud ja poliitilised parteid) kaudu. Sellist haridust võib omandada ka formaalsüsteemide täiendamiseks loodud organisatsioonide ja teenuste kaudu (näiteks kunsti-, muusika- ja sporditunnid või eraõpe eksamiteks ettevalmistumiseks). (EL 2000. aasta elukestva õppe memorandum)

**Vabaõpe* on igapäevase elu loomulik osa. Erinevalt formaal- ja mitteformaalõppest ei tähenda vabaõpe tingimata teadlikku õppimist, inimesed ei tarvitse isegi mõista, et täiendavad oma teadmisi ja oskusi. (EL 2000. aasta elukestva õppe memorandum)

Elukestev õpe on terve elu jooksul järjepidevalt või perioodiliselt toimuv õpe. Elukestev õpe annab inimestele võimaluse ja innustab neid kogu elu jooksul vajalikke teadmisi, väärtusi, oskusi ja arusaamu omandama ning neid mis tahes rollis, olukorras ja keskkonnas meelega, enesekindlalt ja loovalt rakendama.

Elupõhine õpe rikastab elukestva õppe kontseptsiooni, juhtides tähelepanu õppimise ulatusele; õppida võib kõigis eluvaldkondades ja elu mis tahes etapil. Elupõhine mõde eeldab, et formaal-, mitteformaal- ja vabaõpe täiendavad üksteist. See osutab, et kasulikult, nauditavalt võib õppida ja õpitaksegi pereringis, vabal ajal, ühiskondlikus elus ning igapäevases tööelus. Elupõhine õpe aitab meil mõista, et õpetamine ja õppimine on rollid ja tegevused, mis võivad erinevatel aegadel ja erinevates kohtades muutuda ja vahetuda.

Jätkuõppe/-koolituse eesmärk on tasemeõppe/-koolituse käigus saadud teadmiste ja oskuste kaasajastamine, uuendamine ja täiendamine, hõlmates ka selliseid teadmisi ja oskusi, mis on tasemeõppesse/-koolitusse lülitatud hiljem.

Muud selgitavad märkused on esitatud sektoriaruande lisa 6.

0. Läänemere Agenda 21E eesmärgid, tegevuskava ja indikaatorid

Eesmärgid

- 5 Lisaks Läänemere Agenda 21 koostöö üldeesmärkidele tuleks haridussektori jaoks püstitada eraldi eesmärk. Haridussektor hõlmab suurt hulka osalisi erinevate juhtimissüsteemidega riikides. Need süsteemid töötavad eri vanuses ja eri staatust omavate inimeste heaks. Seetõttu peetigi vajalikuks püstitada ühine üldeesmärk kogu haridussektori ning eraldi eesmärgid iga haridussektori valdkonna jaoks. Sellest tulenevalt jaotuvad eesmärgid osaesmärkideks või kriteeriumideks. Kokkuvõttes peaksid need eesmärgid 10 toetama väljapakutud tegevuste hulgast valikute tegemist ning soodustama Läänemere piirkonna arengut ja jätkusuutlikuks muutumist.

Hariduse üldeesmärk

- 15 Kõikidel inimestel peavad olema jätkusuutliku arengu toetamiseks vajalikud teadmised ja oskused, mis vastavad kaasaja nõudmistele ega kahjusta tulevaste põlvkondade samaväärseid võimalusi. Säästvat arengut toetav haridus peab tuginema majanduse, ühiskonna ja keskkonna arengu integreeritud käsitlusele.

20 *Koolide eesmärk*

- Igal õppuril peavad olema teadmised, oskused, ja väärtushinnangud, mis võimaldavad tal olla aktiivne, demokraatlik ja vastutustundlik kodanik ning osaleda otsuste tegemisel nii üksikisikuna kui ka ühiskonna erinevatel tasanditel, nii kohalikul kui ka globaalsel 25 tasandil, aidates kaasa jätkusuutliku ühiskonna kujundamisele. Kutseharidusõppurid peavad ühtlasi omandama teadmisi ja oskusi, mis on olulised nende tulevases elukutses.

Selleks on vaja:

- säästvat arengut toetava hariduse põhimõtteid sisaldavaid õigusakte;
- 30 • et säästvat arengut toetav haridus oleks kooli igapäevase õppeprotsessi osa ja kogu koolielu alus;
- et õpetajad oleksid pädevad säästva arengu põhimõtteid oma õpetamistegevuses kasutama;
- sobivaid õppemeetodeid ja säästvat arengut soodustavat õpikeskkonda.

35

Kõrghariduse eesmärk

- Kõigil õppureil peavad olema teadmised ja oskused, mis on olulised nende tulevases ametis ja tulevastes rollides otsustajana. Kõrgharidus peab ka nii kohalikul, riiklikul kui ka 40 rahvusvahelisel tasandil aktiivset rolli mängima säästva arenguga seotud teadmiste ja tegevuspädevuste edendamisel, toetudes uuringutele ja haridusele ning kaasates kogu ühiskonda.

Selleks on vaja:

- 45 • säästvat arengut toetava hariduse põhimõtteid sisaldavaid õigus- või muid normatiivakte;
- et ka koolitajad oleksid vajalikul määral kursis säästva arengu aspektidega oma õpetamisvaldkonnas ning sobivate õpetamismeetodite ja lähenemisviisidega;

- et säästva arengu ja praktilise tööga kooskõlas olev demokraatlik otsustusprotsess oleks kõrgharidusasutuste igapäevaelu koostisosas;
- säästva arengu aspekte sisaldavat bakalaureuseõpet kõigil erialadel, samuti säästva arengu erikursusi bakalaureuse-, magistri- või doktoriõppe tasemel ning jätkukoolitust, mis pakub säästva arenguga seotud teadmisi ja oskusi.

Mitteformaalhariduse eesmärk

Õppurid on võimelised oma elukorraldust mõjutama, ühiskonna arengus osalema ning on teadlikud säästva arengu olemusest ja seda toetavast õppest.

Selleks on vaja:

- et teave õppimisvõimalustest säästvat arengut toetava hariduse valdkonnas jõuaks potentsiaalsete mitteformaalhariduslikus õppes osalejateni ;
- võimet saavutada edu perspektiivsete õppurite õppetegevuses osalema motiveerimisel;
- koolitajate pädevust ka säästvat arengut toetava hariduse valdkonnas;
- ressursse õppimisvõimaluste tagamiseks.

Tegevuskava

Haridussektor hõlmab suurt hulka osalisi erinevate juhtimissüsteemidega riikides. Need süsteemid töötavad eri vanuses ja eri staatust omavate inimeste heaks. Seetõttu on Läänemere Agenda 21 haridussektori tegevuskava jaotatud kogu sektori jaoks ühiste tegevusvaldkondade võrgustikuks. Nende tegevusvaldkondade raames on paika pandud ühistegevused. Kõigil osapooltel – üldharidus, kõrgharidus ja mitteformaalharidus – tuleb seejärel välja töötada alltegevused vastavalt nende rollile haridussüsteemis. Vastavaid näiteid leiab haridussektori aruande peatükist 5.2.2.

Kogu sektorile ühised viis tegevusvaldkonda on:

- 6.2.1. Poliitika ja strateegiad
- 6.2.2. Pädevuse kujundamine haridussektoris
- 6.2.3. Jätkukoolitus
- 6.2.4. Õppematerjalid
- 6.2.5. Säästvat arengut toetava hariduse alane teadus- ja arendustegevus

Allpool on esitatud nende tegevusvaldkondade lühitutvustus.

6.2.1. Poliitika ja strateegiad

- 6.2.1.1. Iga Läänemere piirkonna riik peab kehtestama säästvat arengut toetava hariduse õiguslikud alused koolidele ja kõrgkoolidele.
- 6.2.1.2. Iga Läänemere piirkonna riik peab välja töötama säästvat arengut toetava hariduse suunised mitteformaalhariduse valdkonnas. .
- 6.2.1.3. Tuleb arendada koostööd, eelkõige just rahvusvahelist koostööd kõigi haridustasemete õppekavade, programmide ja kursuste väljatöötamisel.

6.2.2. Pädevuse kujundamine haridussektoris

6.2.2.1. Innustada haridussüsteemi töötajate pädevuse tõstmisele suunatud tegevusi, kaasa arvatud tegevused, mille raames toimub ametnike, koolijuhtide ja muu personali säästva arengu alase teadlikkuse tõstmine.

5 6.2.2.2. Toetada Läänemere piirkonna õpetajate, teadlaste ja praktikute koostööd, et edendada säästva arengu alaseid teadmisi ja oskusi.

6.2.2.3. Luua ja arendada haridusasutustes (koolid, kõrgkoolid ja mitteformaalharidusasutused) säästva arengu alaseid juhtimissüsteeme.

10 **6.2.3. Jätkukoolitus**

6.2.3.1. Edendada spetsialistide jätkukoolitust, mis hõlmab säästva arenguga seotud teadmisi ja oskusi.

6.2.3.2. Võtta säästva arenguga seotud teadmised ja oskused kasutusele ühiskonna kõigil tasanditel planeerimise- ja juhtimise valdkonnas.

15 6.2.3.3. Edendada rahvusvahelist koostööd, et parandada ja toetada säästva arenguga seotud professionaalsete teadmiste ja oskuste rakendamist kogu piirkonnas.

6.2.4. Õppematerjalid

20 6.2.4.1. Innustada säästvat arengut toetava hariduse alaste trükiste, Interneti-põhiste ja muude õppematerjalide koostamist koolide jaoks.

6.2.4.2. Ergutada säästvat arengut toetava hariduse alaste trükiste, filmide, Interneti-põhiste õppematerjalide koostamist kõrghariduse ja koolituse jaoks ning metoodiliste, pedagoogiliste ja didaktiliste materjalide koostamist säästvat arengut toetava hariduse toetamiseks.

25 6.2.4.3. Luua Interneti-portaal säästva arengu alasele teabele ja allikatele hõlpsama juurdepääsu tagamiseks ning koostada õpikuid, filme ja teisi õppematerjale õpetajatele, õppuritele ja teadlastele.

30 6.2.4.4. Toetada ja laiendada olemasolevaid säästvat arengut toetava hariduse piirkondlikke võrgustikke Läänemere piirkonnas, eriti ühiste ressursside kasutamisel, kus iganes võimalik.

6.2.4.5. Toetada kõikide riikide ajakirjandust avalikkuse teavitamisel säästva arenguga seotud küsimustest ning vastavate arutelude algatamisel.

35 **6.2.5. Säästvat arengut toetava hariduse alane teadus- ja arendustegevus**

40 6.2.5.1. Algatada ja edendada teadus- ja arendustööd säästvat arengut toetava hariduse sisu ja meetodite valdkonnas ning soodustada säästva arengu teemaliste teadusuuringute tulemuste avalikustamist, eelistades uurimusi, mis ühendavad säästva arengu eri dimensioone ja keskenduvad kohaliku arengu küsimustele.

6.2.5.2. Soodustada rahvusvahelist koostööd säästvat arengut toetava haridusega seotud teadus- ja arendustöö valdkonnas, toetada ja luua võrgustikke kogemuste vahetamiseks ning ühistegevuseks kõigil tasanditel.

45 6.2.5.3. Ergutada ja toetada erinevaid lähenemisviise õppeprotsessis, sh ainetevahelise integratsiooni meetodid, säästva arengu aspektide käsitlemise viisid eri õppeainetes, kohaliku konteksti kasutamine õpetuses, samuti positiivsete kogemuste kogumine ja levitamine. .

6.2.5.4. Soodustada säästvale arengule orienteeritud juhtimissüsteemide arengut õppeasutustes (koolid, kõrgkoolid ja mitteformaalharidusasutused).

Indikaatorid

Jätkusuutliku arengu hindamise indikaatorid on Läänemere Agenda 21 koostöö raames juba kasutusel. Mõistagi saab neid indikaatoreid sobivuse korral kasutada ka Läänemere Agenda 21E puhul. Spetsiifiliste säästvate arengut toetava haridusega seotud aspektide määratlemiseks on siiski vaja lisaindikaatoreid. Haridussektor on kokkulepitud hariduseesmärkide täitmise jälgimiseks välja pakkunud oma indikaatorid. Need on alljärgnevad:

- 1) säästva arengu põhimõtteid käsitletakse kõigi tasandite hariduspoliitilistes dokumentides (seadused, määrused, riiklikud/föderaalsed õppekavad või samaväärsed dokumendid, tasemeõppekavad ja ainekavad);
- 2) õppuritel ja õpetajatel on säästva arengu alased teadmised ja oskused;
- 3) säästva arengu aspekte käsitletakse õpetajate põhi- ja täienduskoolituses;
- 4) viiakse läbi säästvate arengut toetavaid haridusuuringuid ja toimub sellealane arendustegevus;
- 5) koolid/kõrgharidusõppeasutused/ühendused ja ühiskond toimivad koostöös.

Juhtimine, koordineerimine ja järelevalve

Läänemere Agenda 21E väljatöötamise algatasid Läänemere piirkonna haridusministrid. Haridus, koolitus ja teadus on olulised horisontaalsed tasandid jätkusuutliku arengu saavutamiseks ja keskkonnateadlikkuse integreerimiseks kõigis sektorites. Jätkusuutlik areng on olemuslikult kõiki sektoreid läbiv. Et viia ellu jätkusuutlikult areneva Läänemere piirkonna idee, on vältimatult vajalik kõikide sektorite ministrite osalemine.

Läänemere Agenda 21 koostööd juhib vanemametnike grupp. Grupp peaks käsitlema tööd haridussektoris oma tööülesannete ühe osana, nagu on märgitud ka Läänemere Agenda 21 aruandes (*Baltic 21 Series No1/98*).

Hariduse agenda rakendamise üldine koordineerimine soovitatakse teha ülesandeks juhtmaadele ning iga riik peaks nimetama oma esindaja e rahvusliku koordinaatori, kes oleks juhtmaa jaoks kontaktisikuks. Rahvuslikud koordinaatorid peaksid vastutama ka juhtmaa esindajale esitatavate oma riigi tegevusaruannete eest.

Lisaks soovitatakse igal riigil nimetada esindajad kõiki kolme haridusvaldkonna töögruppi, kes vastutaksid vastava valdkonna tegevuse koordineerimise ning ka teiste Läänemere piirkonna riikidega tehtava koostöö eest oma riigis.

Läänemere Agenda 21E eesmärkide ja tegevuskava rakendamise järelevalve eeldab vastutajate regulaarset aruandlust. Eelistatavalt enne 1. detsembrit 2002 peaksid aruandluse ühised kriteeriumid olema välja töötatud ja vanemametnike grupiga kooskõlastatud.

1. Sissejuhatus

Maailma Keskkonna- ja Arengukomisjon (*World Commission on Environment and Development*) on oma aruandes “Meie ühine tulevik” (“*Our Common Future*”, 1987) määratlenud jätkusuutliku (säästva) arengu mõiste. See on “areng, mis rahuldab inimkonna praegusi vajadusi, ohustamata seejuures tulevaste põlvkondade samaväärseid võimalusi oma vajadusi rahuldada”. Eriti rõhutati jätkusuutliku arengu integreeritud olemust. Vaesusega võitlemine, tervishoiu, majanduskasvu ja võrdsuse nimel töötamine on sama vajalikud kui keskkonna eest hoolitsemine. Mõnda valdkonda nagu näiteks kõigi tasandite vahelist koostööd ja naiste osalust tõsteti selles kontekstis erilisel esile. Võttes arvesse neid põhimõtteid ning ka Rio deklaratsiooni, võttis ÜRO keskkonna- ja arengukonverents (*United Nations Conference on Environmental Development – UNCED*) 1992. aastal vastu ulatusliku tegevuskava – Agenda 21 – säästvale arengule üleminekuks kogu maailmas. Ülemaailmne Agenda 21 on pigem normatiivne kui rakendusdokument ning seepärast on hiljem tehtud mitmeid jõupingutusi, et dokumendi ideed konkreetsetesse tegevuskavadesse ja tegevustesse üle kanda. Läänemere Agenda 21 on üks neist.

Volitused Läänemere Agenda 21 – s.o Läänemere Agenda 21, mille eesmärk on säästev areng, – koostamiseks saadi piirkonna valitsusjuhtide 1996. a mai Visby kohtumiselt ning Läänemeremaade Nõukogu (*Council of the Baltic Sea States – CBSS*) raames sama aasta juunis toimunud Läänemere piirkonna välisministrite kohtumiselt. Seetõttu osalevad Läänemere Agenda 21 protsessis Eesti, Island, Leedu, Läti, Norra, Poola, Rootsi, Saksamaa, Soome, Taani ja Venemaa. Vene Föderatsioonist on kaasatud siiski ainult selle loodeosa. Läänemere Agenda 21 väljatöötamisel osaleb ka Euroopa Komisjon.

Läänemere Agenda 21 raames tööd alustades keskenduti regiooni seitsmele majanduse ja keskkonnakaitse seisukohalt võtmetähtsust omavale sektorile. Need olid põllumajandus, energeetika, kalandus, metsandus, tööstus, turism ja transport. Lisaks nendele seitsmele sektorile vaadeldi ka ruumilist planeerimist kui kõiki sektoreid läbivat valdkonda. Seitsme sektori ja ruumilise planeerimise alal tehtud töö tulemused kajastuvad dokumendis “Läänemere piirkonna 21. sajandi säästva arengu tegevuskava – Läänemere Agenda 21” (*Baltic 21 Series No 1/98*). Läänemere Agenda 21 kutsub üles ka teadmiste kasvu ja teadlikkuse tõusu edendavatele tegevustele. Haridus, koolitus ja avalikkuse teadlikkus on tunnistanud kõiki Agenda 21 sektoreid läbivate teemade alusraamistikuks, need on olulised vahendid kõigi Läänemere Agenda 21 oluliste strateegiate ellurakendamisel.

Läänemere piirkonna haridusministrid leppisid 2000. aasta märtsis Stockholmis Haga lossis peetud kohtumisel kokku Agenda 21 haridusprogrammi väljatöötamises ning ministriumide, asutuste ja institutsioonide koostöövõrgustiku loomises. Formaalariduse, kõrghariduse ja mitteformaalariduse (peamiselt täiskasvanuhariduse tasand) töögruppidele tehti ülesandeks koostada ülevaade säästvat arengut toetava hariduse kohta. Läänemere piirkonna peaministrite kohtumisel 2000. aasta aprillis Taanis Koldingis nimetati ka haridussektor piirkonna jätkusuutliku arengu seisukohalt elulise tähtsusega sektoriks.

Läänemere Agenda 21 raames tehtava koostöö aluseid säästva arengu strateegia väljatöötamisel on märkimisväärselt kindlustanud Göteborgi 15.–16. juuni 2001. aasta Euroopa Ülemkogu lõppotsus. Nimetatud lõppotsuses kutsus Euroopa Ülemkogu kõiki liikmes- ja kandidaatriike üles oma riiklikku säästva arengu strateegiat välja töötama ning rõhutas vajadust pidada konsultatsioone kõikide oluliste huvirühmadega, samuti seada säästev areng kahepoolse koostöö eesmärgiks.

2. Tähtsamad põhimõtted

2.1. Säätvat arengut toetava hariduse tähtsus

2.1.1. Seos rahvusvaheliste kokkulepetega

5

Säätva arengu tegevuskava Agenda 21 võeti vastu 1992. a ÜRO Keskkonna- ja Arengukonverentsil (*UN Conference on Environment and Development*) Rio de Janeiros. Agenda 21 peatükis 36 rõhutatakse, et “haridust, sealhulgas formaalharidust, avalikkuse teadlikkust ja koolitust tuleks käsitada protsessina, milles osaledes inimesed ja ühiskonnad saavutavad oma kõrgeima potentsiaali. Haridus on otsustava tähtsusega jätkusuutliku arengu edendamisel ning inimeste keskkonna- ja arenguprobleemide lahendamise võime parandamisel.” Pärast 1992. aastat on jätkusuutlikku arengut käsitletud kõikidel ÜRO konverentsidel, olenemata selle teemast (keskkond, rahvastik, ühiskonna areng, inimõigused ja demokraatia, naised ja elutingimused) ning jõutud üksmeelele, et haridus on vajalike muutuste toimumise liikumapanev jõud. On rõhutatud, et rahu, areng ja demokraatia on üksteist vastastikku toetavad säätva arengu eeltingimused.

10

15

1990. a ülemaailmsel konverentsil “Haridus kõigile” (Jomtien, Tai) määratleti õppimise põhieesmärgid järgmiselt: “Need eesmärgid hõlmavad nii hädavajalikke õpioskusi (näiteks kirjaoskus, suuline eneseväljendusoskus, arvutamise ja probleemide lahendamise oskus) kui ka põhilist õppesisu (näiteks teadmised, oskused, väärtused ja hoiakud), mida inimene vajab elus toimetulekuks, oma võimete väljaarendamiseks, väärikalt elamiseks ja töötamiseks, ühiskonna arengus osalemiseks, oma elukvaliteedi parandamiseks, teadlike otsuste tegemiseks ning õppimise jätkamiseks” (World Declaration on Education for all, Art.1, para. 1). Sama rõhutatakse Dakari tegevuskavas (The World Education Forum, Senegal, April 2000): “Haridus on peamisi inimõigusi. See on jätkusuutliku arengu ja rahu võti, mis võimaldab tõhusalt osaleda 21. sajandi kiirelt üleilmastuvas ühiskonna- ja majandusel.”

20

25

Aruandes “Õppimine: sisemine väärtus”, mille esitas UNESCO-le rahvusvaheline kahekümne esimese sajandi hariduse komisjon (*International Commission on Education for the Twenty-first Century* 1996), rõhutatakse hariduse olulisust demokraatliku ja jätkusuutliku tuleviku kindlustamisel. Aruandes esitatakse hariduse neli tugisammast: õppida koos elama, õppida teadma, õppida tegema ja õppida olema.

30

Rahvusvahelisel UNESCO konverentsil "Haridus jätkusuutliku tuleviku jaoks" (*Educating for a Sustainable Future*) (Tessaloniki, Kreeka, 1997) nenditi, et jätkusuutlikule arengule ümber orienteeritud õppekava peaks esmaste eesmärkide hulgas rõhutama kodakondsuse mõistet. Loodusteaduste traditsioonilist prioriteetsust peaksid tasakaalustama ühiskonna- ja humanitaarteadused. Ökoloogiliste protsesside vastastikmõjude tundmaõppimist saaks sel juhul seostada turutrendide, kultuuriväärtuste, õiglase otsustamisprotsessi, valitsuse tegevuse ja inimtegevuse mõjuga keskkonnale kui vastastikku sõltuvat tervikut. Õppuritel on vaja õppida, kuidas objektiivselt määratleda oma koht maailmas, ja mõelda, mida tähendab jätkusuutlikkus neile endile ja nende kogukonnale. Nad peavad õppima erinevaid arenguteid ja elamisviise ette nägema, alternatiivseid visioone hindama, õppima erinevate visioonide üle läbi rääkida ning tehtud valikuid põhjendada, samuti koostama plaane eesmärkide saavutamiseks ning osalema ühiskonnaelus eesmärkide elluviimise nimel.

45 Need on oskused ja võimed, mis iseloomustavad “head” kodanikkonda ning mis muudavad säätvat arengut toetava hariduse informeeritud, hooliva ja aktiivse elanikkonna kujunemise protsessi osaks. Konverentsi kokkuvõttes nenditi, et jätkusuutlikkust toetav haridus laiendab ka demokraatiat ja rahu toetavat haridust.

40

2.1.2. Areng Läänemere piirkonnas

Hariduse olulisust tunnustatakse ka Läänemere Agenda 21 koostöö raames. Kõik Läänemere Agenda 21 sektorid on oma tegevuskavades rõhutanud vajadust parandada säästva arengu alaseid teadmisi ja tõsta sellealast teadlikkust.

Majanduslikult, sotsiaalselt ja ökoloogiliselt jätkusuutliku ühiskonna areng on võimalik ainult siis, kui kodanikud on piisavalt haritud. Rõhutatakse, et vastav haridus võimaldab igahel meist kriitiliste ja teadlike tarbijatena, asjatundjatena, otsustajatena, töövõtjatena, õppuritena, lapsevanematena ja hääleõiguslike kodanikena vastutada oma valikute eest ning säilitada ja parandada enda ja tulevaste põlvkondade elukvaliteeti. Haridus on väga oluline kõikide sektorite jaoks. Esiteks seetõttu, et säästva arenguga seotud väljakutsetega toimetulek eeldab uusi teadmisi ja oskusi, ning teiseks avalikkuse teadlikkuse tõstmiseks.

Säästvat arengut toetavas hariduses tuleb arvestada ka kohalike, piirkondlike ja riiklike iseärasustega ning seetõttu võivad säästva arengu kolm aspekti – majanduslik, sotsiaalne ja keskkonnaaspekt – olla erinevalt rõhutatud, lähtudes riigi või haridusvaldkonna spetsiifikast. Järelikult peab haridustemaatika Läänemere Agenda 21 strateegiliste eesmärkide saavutamise vahendina olema lülitatud ka asjaomaste poliitikavaldkondade tegevuskavadesse.

2.2. Säästvat arengut toetava hariduse põhimõtted

Sisu ja lähenemisviisid

Ülaltoodud argumentidele toetudes teeme käesolevas dokumendis ettepaneku, et jätkusuutlik areng muutuks kogu haridussüsteemis, nii formaal- kui mitteformaalhariduses alates alusharidusest kuni kõrghariduse ja täiskasvanuhariduseni välja üheks põhieesmärkidest. Säästva arengu mõõde peaks sisalduma kõikides õppekavades või vastava haridustasemete samaväärsetes dokumentides ning seda peaks käsitletama elukestva ja elupõhise õppe osana. Säästva arengu temaatika tuleks integreerida olemasolevatesse õppeainetesse ja vastavaid pädevusi tuleks arendada ka eraldi. Tuleks tugevdada loodus- ja ühiskonnateaduste vastastikust toimet.

Samuti peaks kutseharidus/koolitus toetama jätkusuutliku ühiskonna arengut ning õppuri tulevases elukutses vajalike jätkusuutlikkusega seotud teadmiste ja oskuste täiendamist. Haridus/koolitus peaks sisaldama alternatiivide hindamist, nt toorme ja energia tõhusal kasutamisel, materjalide taaskasutusse võtmisel ja keskkonnasaaste vähendamisel, võttes samal ajal arvesse sotsiaalseid, majanduslikke ja ökoloogilisi faktoreid. Õppurid peaksid koolituse käigus oma oskusi nendes valdkondades ka praktiseerida saama.

Säästvat arengut toetav haridus peab olema seotud mitme olulise võtmevaldkonnaga.

Keskkonnahariduses tuleks anda ülevaade kohalikest, piirkondlikest ja globaalsetest eluliselt tähtsatest probleemidest ning käsitleda tootmise ja tarbimise erinevaid mudeleid alates toorme hankimisest kuni toodete lõppkasutamiseni välja. Väga oluline on materjalide taaskasutamise teema. Tuleb anda põhjalik ülevaade peamiste keskkonnaprobleemide võimalikest tagajärgedest.

- Inimeste üha suurenev riigipiire ületav mobiilsus muudab üha olulisemaks nõude, et nad oleksid võimelised mõistma kultuurilist mitmekesisust ja elama erinevate väärtushinnangutega ühiskondades. Ka see on ka jätkusuutliku arenguga seotud probleem.
- 5 Mitmekesisuse ja piirkondliku kultuuripärandi austamine, sealhulgas Euroopa traditsioonilise kultuurimaastiku säilitamine, on säästvat arengut toetava hariduse ja demokraatia lahutamatud osad. See tähendab sallivust ja austust nii erinevate etniliste ja vähemusrühmade kui ka erinevate usurühmade suhtes.
- 10 Eetiline mõõde on jätkusuutliku arengu mõistmisel keskse tähtsusega, nagu on rõhutatud mitmetes rahvusvahelistes dokumentides. Õigluse küsimus on seotud nii põlvkondade vahelise (nagu on rõhutatud väga paljudes säästva arengu üldistes määratlustes) kui ka praeguse põlvkonna sisese võrdsusega, aga ka inimese ja looduse vahelise suhtega, eriti silmas pidades austust bioloogilise mitmekesisuse vastu. Eetilisus hõlmab vastutust ning
- 15 saab praktilise väljundi küsimuste puhul, mis puudutavad tarbijate ja kodanike vastutust. Seda teemat saab käsitleda ka filosoofilisest aspektist.

Mõju õpetajatele ja õppuritele

- 20 Haridus ei ole valmis kaup, mis on valmis müüki paiskamiseks, see sisaldab õppeprotsesse. Inimesed vajavad nii faktiteavet kui enesekindlust, et mõista alternatiivsete valikute tagajärgi, osata fakte kriitiliselt hinnata ja osaleda diskussioonides. Rohkem tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et õppimist soodustav õpikeskkond peab silmas tervist, loovust ja keskendumisvõimet.

- 25 Õpetajal on jätkusuutliku ühiskonna hariduse edendamises oluline roll. Demokraatia ja ökoloogilise teadlikkuse küsimusi saab õpetada ja õppida just praktika näitel. Nagu eespool märgitud, on säästev areng toimiva demokraatia ja aktiivse kodanikkonna kujundamise alustalaks. Tõeline demokraatia tähendab inimesi, kes austavad üksteist, kõnelevad
- 30 üksteisega, vahetavad infot, kõnelevad oma kogemustest, kuulavad üksteist ning võrdlevad oma seisukohti teiste vastavate seisukohtadega, enne kui teevad oma valikud ja otsustused.

- Osalusdemokraatia roll on Agenda 21 dokumendis esile tõstetud. Demokraatia on osa säästva arengu sisust, seda eriti ühiskonna konfliktide lahendamise ja õigluse saavutamise
- 35 vahendina.

- Õppurite kaasamine koolide/kõrgkoolide otsustusprotsessi on demokraatiaõpingute oluline osa. See võib toimuda individuaalselt teatud õppesituatsioonis või kollektiivselt õpilasomavalitsuste töö raames.

- 40 Haridus peab andma õppuritele ka säästva arengu põhimõtete elluviimiseks vajalikud tegutsemisoskused, sh motiveerima neid oma tarbimisharjumusi muutma ja aitama neil järeldusi teha, et loodusressursse on võimalik kaitsta või säästvalt kasutada. Seda on võimalik koolides ja kõrgkoolides praktiseerida, rakendades jätkusuutlikkuse põhimõtteid
- 45 igapäevaelus.

- Õpetamine peab ka olema seotud kõige kaasaegsemate teadusuuringutega. See tähendab, et kaasata ei tuleks mitte üksnes loodusteaduste, vaid ka ühiskonna-, humanitaarteaduste ja teiste ainevaldkondade õpetajaid.

- 50

Säästvat arengut toetav haridus peab hõlmama kõiki sektoreid

Läänemere piirkonna jätkusuutliku arengu riiklikud strateegiad peaksid hõlmama kogu haridussektori. Säästvat arengut toetav haridus peab hõlmama kõiki reaalse elu aspekte. 5 Paljud neist sisalduvad Läänemere Agenda 21 koostöö eri valdkondades. Kuid samas ei saa säästvat arengut toetav haridus piirduda ainult nende valdkondadega. Haridus peab toetama kodanike tegevuse kõiki aspekte, mis on seotud säästva arenguga.

Säästva arengu arusaadavad ja selgepiirilised eesmärgid toovad kaasa majandusliku olukorra märkimisväärse paranemise. Tehnilised uuendused ja investeeringud, mis soodustavad äri- ja avaliku sektori kasvu ja tööhõive suurenemist, aitavad kaasa uute keskkonnasõbralike tehnoloogiate arengule. Selle eelduseks on samas teatud sihtgrupi paremad oskused ning parem haridus. Kodanike tervist kahjustavaid mõjureid (näiteks toidu ohutus, kemikaalide kasutuse märgatav vähendamine ja meetmete kasutuselevõtt 15 nakkushaiguste vältimiseks) saab vähendada ainult siis, kui kodanikud ise on piisavalt informeeritud.

Põlvkondade võrdsus on jätkusuutliku arengu eeltingimuseks. See eeldab muuhulgas pensionisüsteemi, mis on majanduslikult jätkusuutlik ning suuteline täitma vanemale 20 põlvkonnale kvaliteetse tervise- ja ravikindlustuse ning hoolitsuse tagamise sotsiaalset eesmärki. See omakorda eeldab haridussüsteemi erinevates osades meetmete rakendamist, mida tuleb kohandada ja arendada vastavalt vananeva rahvastiku vajadustele.

Majanduslikud, ühiskondlikud ja keskkonna-alased meetmed peavad olema ühendatud ja vastastikku võimendatud. Nendes valdkondades rakendatud meetmete vastastikune mõju on tihti ebaselge ja enamikel juhtudel tuleb seda selgitada. Seda illustreerivad järgmised näited. 25

Säästva arengu seisukohalt on eriti oluline jäätmete temaatika. Varem viidi jäätmed prügimäele ja sageli tehakse seda ka praegu. Tänapäeval on aga jäätmetest saanud ressurs, mida võib taas kasutusse võtta ja ümber töödelda. Prügimägi on tegelikult jätkusuutmatu ühiskonna ilmikas sümbol. See on jätkusuutmatu lineaarse käitluse sihtpunkt, kuhu kasutatud ressursid igaveseks peidetakse. Kui jäätmed väljutatakse korstnate ja kanalisatsioonisüsteemi kaudu, muutuvad lõpuks prügimägedeks ka pinnas, järved ja 35 atmosfäär. Lõpptulemuseks on kliimamuutused, happevihmad, järvede ja merede eutrofeerumine, hävinud kultuurimälestised ja meie tervise kahjustumine.

On selge, et ressursside õige kasutamine võib majanduslikku tõhusust tohutult tõsta. See nn ökoefektiivsus on mitmete maade, sh ka Euroopa Liidu ametlike strateegiate osa. 40 Tööstuses on hakatud neid küsimusi käsitlema koos keskkonnasäästlike juhtimisstrateegiate kasutuselevõtuga. Uute "puhtamate" tootmismeetodite kasuks räägivad nii majanduslikud kui ka kvaliteediargumendid.

Loomulikult kerkivad jäätmekäitlusega üles ka majanduslikud faktorid. See on ilmne majandus- ja juhtimisprobleem. Nii muudetakse ka jäätmed ressursiks, mida ostetakse ja müüakse. Varem käideldi vanarauda ja teisi vanametalle, nüüd on lisandunud paberi, klaasi, biogaasi ja paljude teiste ressursside kasutamine. Näiteks linnades, kus orgaaniliste jäätmete kääritamise teel toodetakse bussidele biogaasi, toob sellistesse süsteemidesse investeerimine kaasa häid resultate. Selle asemel, et maksta mõnele välismaa 50 kütusefirmale, realiseerub majanduslik aktiivsus nüüd kohalikul tasandil. Kütus

toodetakse, tarnitakse ja tarbitakse kohapeal. See on jätkusuutliku strateegia tüüpiline väljund. Raha- ja ressursivood muutuvad kohalikumaks. Linnad võtavad jätkusuutliku režiimi kasutusele mitte ainult ressursside haldamiseks, vaid ka linna planeerimiseks, majanduse arendamiseks ja sotsiaalsete strateegiate väljatöötamiseks. Linnaelu, millega 5 enamik meist on seotud, eeldab, et ühiskonna- ja majanduselu toimiksid. Jätkusuutliku kogukonna arengu ulatuslikes strateegiates püüavad meie regiooni linnad tänapäeval mainitud ühiskonna- ja majandustemaatikast aina enam käsitleda koos keskkonnatemaatikaga.

10 Kogemus näitab, et säästva režiimi kasutuselevõtt eeldab kodanike laialdast osalust ühiskonnaelus. See on ilme, kui asi puudutab praktilist asjaolu nagu ressursside voo suunamine, kuid see mõjutab ka demokraatia aluseid inimeste demokraatlikus ühiskonnas osalemise kaudu. See võib puudutada mingit elamupiirkonda, linnaosa või kogu linna. Tegelik demokraatia avaldubki selles, kuidas me ühiselt hakkame vastutama oma kodu, 15 linna, ühiskonna ja kogu maailma eest. Hariduse oluliseks ülesandeks on aidata kaasa vajalike oskuste omandamisele ja mõistmise kujundamisele, kuidas kõik need ühiskonna sotsiaalsed aspektid funktsioneerivad.

20 **3. Definiitsioonid ja eesmärgid**

3.1. Definiitsioonid/ulatus

Vastavalt Haga deklaratsioonile peab säästvat arengut toetav haridus põhinema majanduse, keskkonna ja ühiskonna arengu integreeritud käsitusel ning hõlmama laia ringi vastastikku 25 seotud valdkondi nagu demokraatia, sugudevaheline võrdsus ja inimõigused. Sellist avarat käsitust peaksid tunnustama nii loodus- kui ka ühiskonnateadused ning see peaks tuginema olemasolevatele algatustele keskkonnahariduse valdkonnas ning neid täiendama.

Haga deklaratsioonis rõhutatakse ka, et jätkusuutliku arenguga seotud teadmiste 30 omandamine ja sellealase teadlikkuse suurendamine on elukestev protsess. Deklaratsioonis nenditakse veel, et säästvat arengut toetav haridus eeldab terviklikku, protsessipõhist ja dünaamilist hariduskultuuri, mis asetab rõhku kriitilisele mõtlemisele, sotsiaalsele aktiivsusele ja demokraatlikule protsessile. Säästvat arengut toetava hariduse definiitsioon peaks igas riigis lähtuma selle maa kultuuri ja ühiskonna eripärast. Õpetajale peab jääma 35 vabadus otsustada, millised meetodeid ja materjale ta ainetunnis või erinevates õppesituatsioonides kasutab. See on õpetajatele suur väljakutse, kuid samas pakub neile professionaalsel tasandil mitmekülgseid arenguvõimalusi.

3.2. Läänemere piirkonna säästva arengu üldeesmärk

40 Üldeesmärki on täpsustatud Läänemere Agenda 21 protsessi raames. Selle on heaks kiitnud Läänemere Agenda 21 koostööd juhtiv vanemametnike grupp ning kinnitanud Läänemere piirkonna välisministrid (lisateave saab aruandest *Baltic 21 Series 1/98*).

“Läänemere piirkonna koostöö oluliseks eesmärgiks on rahvaste elu- ja töötingimuste pidev parandamine säästva arengu, loodusvarade säästva majandamise ja keskkonnakaitse tagamise raames”. Säästev areng hõlmab kolme üksteisest sõltuvat mõõdet - majanduslikku, sotsiaalset ja keskkonnaalast.

Piirkonna seisukohalt tähendab see järgmist:

- turvalist ja täisväärtuslikku elu praegustele ja tulevastele põlvkondadele;
- koostööle suunatud ja edukat majandust ning ühiskonda kõigi jaoks; demokraatial, avatusel ja osalemisel põhinevat koostööd kohalikul ja piirkondlikul tasandil;
- looduse ja ökosüsteemide mitmekesisuse ja produktiivsuse taastamist või säilitamist;
- atmosfääri, maapinna ja vee saastamine ei ületa looduse taluvusvõimet;
- taastuvate ressursside tõhusat kasutamist ja majandamist piirides, mis arvestab nende taastumisvõimet;
- taastumatutest ressurssidest materjalide voogude muutmist tõhusaks ja tsüklikuliseks ning taastuvate asendusainete väljatöötamist ja edendamist;
- erinevate teostajate ja ühiskonnakihtide kõrget teadlikkust säästvate arengule viivate elementide ja protsesside osas.

Läänemere piirkond tunnustab oma piirkonna ja maailma teiste osade vastastikust sõltuvust ja annab oma panuse säästva arengu eesmärkide saavutamisele nii Euroopas kui ka kogu maailmas.

3.3. Säästvat arengut toetava hariduse üldeesmärk

5 Haridussektor hõlmab suurt hulka osalisi erinevate juhtimissüsteemidega riikides. Need süsteemid töötavad eri vanuses ja eri staatust omavate inimeste tarbeks. Seetõttu peetigi vajalikuks püstitada ühine üldeesmärk kogu haridussektori ning eraldi eesmärgid iga haridussektori valdkonna jaoks. Sellest tulenevalt jaotuvad eesmärgid osaesmärkideks või kriteeriumideks. Kokkuvõttes peaksid need eesmärgid toetama väljapakutud tegevuste hulgast valikute tegemist ning soodustama Läänemere piirkonna arengut ja jätkusuutlikuks 10 muutumist.

3.3.1. Hariduse üldeesmärk

15 Kõik inimesed peavad omama jätkusuutliku arengu toetamiseks vajalikud teadmised ja oskused, mis vastavad kaasaja nõudmistele ega kahjusta tulevaste põlvkondade samaväärseid võimalusi.

Säästvat arengut toetav haridus peab tuginema majanduse, ühiskonna ja keskkonna arengu integreeritud käsitlusele.

20

3.3.2. Koolide eesmärk

Igal õppuril peavad olema teadmised, oskused ja väärtushinnangud, mis võimaldavad tal olla aktiivne, demokraatlik ja vastutustundlik kodanik ning osaleda otsuste tegemisel nii üksikisikuna kui ka ühiskonna erinevatel tasanditel, nii kohalikul kui ka globaalsel 25 tasandil, aidates kaasa jätkusuutliku ühiskonna kujundamisele. Kutseharidusõppurid peavad ühtlasi omandama teadmisi ja oskusi, mis on olulised nende tulevases elukutses.

Selleks on vaja:

- säästvat arengut toetava hariduse põhimõtteid sisaldavaid õigusakte;

- et säästvat arengut toetav haridus oleks kooli igapäevase õppeprotsessi osa ja kogu koolielu alus;
- et õpetajad oleksid pädevad säästva arengu põhimõtteid oma õpetamistegevuses kasutama;
- sobivaid õppemeetodeid ja säästvat arengut soodustavat õpikeskkonda.

3.3.3. Kõrghariduse eesmärk

Kõigil õppureil peavad olema teadmised ja oskused, mis on olulised nende tulevases ametis ja tulevastes rollides otsustajana. Kõrgharidus peab ka nii kohalikul, riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil aktiivset roll mängima säästva arenguga seotud teadmiste ja tegevuspädevuste edendamisel, toetudes uuringutele ja haridusele ning kaasates kogu ühiskonda.

Selleks on vaja:

- säästvat arengu toetava hariduse põhimõtteid sisaldavaid õigus- või muid normatiivakte;
- et ka koolitajad on vajalikul määral kursis säästva arengu aspektidega oma õpetamisvaldkonnas ning sobivate õpetamismeetodite ja lähenemisviisidega;
- et säästva arengu ja praktilise tööga kooskõlas olev demokraatlik otsustusprotsess on kõrgharidusasutuste igapäevaelu koostisosa;
- säästva arengu aspekte sisaldavat bakalaureuseõpet kõigil erialadel, samuti säästva arengu erikursusi bakalaureuse-, magistri- või doktoriõppe tasemel ning jätkukoolitust, mis pakub säästva arenguga seotud teadmisi ja oskusi.

3.3.4. Mitteformaalhariduse eesmärk

Õppurid on võimelised oma elukorraldust mõjutama, ühiskonna arengus osalema ning on teadlikud säästva arengu olemusest ning seda toetavast õppest.

Selleks on vaja:

- et teave õppimisvõimalustest säästvat arengut toetava hariduse valdkonnas jõuaks potentsiaalsete mitteformaalhariduslikus õppes osalejateni;
- võimet saavutada edu perspektiivsete õppurite õppetegevuses osalema motiveerimisel;
- koolitajate pädevust ka säästvat arengut toetava hariduse valdkonnas;
- ressursse õppimisvõimaluste tagamiseks.

4. Praegune tegevus

4.1. Õiguslikud alused ja ülesehitus

Jätkusuutlik areng on üks poliitilisi prioriteete kõikides Läänemere piirkonna riikides. Riiklikud hariduspoliitika raamdokumendid sisaldavad keskkonnaproblemaatikat. Riiklike formaalharidust reguleerivatele dokumentide kohaselt tuleks keskkonnaharidus/säästvat arengut toetav haridus integreerida kohustusliku teemana paljudesse õppeainetesse, kuid enamasti on see integreeritud loodusainetesse. Tundub, et kõik õpetajad ei mõista jätkusuutliku arengu kontseptsiooni tähendust ning eelkõige seda, kuidas ühildada

majandus-, sotsiaalne ja kultuuriaspekt. Paljudes riikides kerkib õppekavaarenduses üles takistusi keskkonna-/säästvat arengut toetava hariduse printsiipide õppekavadesse viimisel.

5 Siiski tunnevad paljud õpetajad ja õppurid märkimisväärset huvi keskkonna/säästvat arengut toetava hariduse vastu, mis on väga perspektiivne. Samas on keskkonna-/säästvat arengut toetava haridusega seotud õigusaktide ellurakendamine alles käimas. Jätkusuutliku arengu ideede igakülgne rakendamine hariduses nõuab kõikide tasandite poliitikutelt ja riigiametnikelt aktiivset osalemist riiklike ja kohaliku tasandi hariduslike tugistruktuuride väljaarendamises. Samuti on vaja välja töötada säästva arengu põhimõtteid sisaldavaid
10 õppematerjale.

4.2. Töömeetodid ja personali pädevus

Koolides domineerib ikka veel ainekeskne lähenemine. Teaduslikke teadmisi ja teadusuuringuid peetakse keskkonnahariduse kõige olulisemaks osaks ning nende faktide
15 edastamine on koolides endiselt soosituim meetod. Siiski on ka mitmeid märke, mis viitavad liikumisele säästvat arengut toetava hariduse suunas. Kasutatakse mitmeid meetodeid, mis muudavad õppeprotsessi palju integreeritumaks ja dünaamilisemaks vastavalt Haga deklaratsiooni vaimule. Kokkupuude reaalse eluga ning tegevuspädevuste kujundamine on säästvat arengut toetava hariduse olulised komponendid. Sellise õppetöö
20 headeks näideteks on teooria praktikaga ühendamise katsed, mida mitmetes koolides kooli keskkonnasõbralikumaks muutmiseks ning kohalike keskkonnaprobleemidega tegelemiseks on ette võetud.

Säästva arengu alaseid sissejuhatavaid kursusi loetakse valik- või kohustusliku kursusena
25 enamikus kõrgkoolides. Kasutatakse laias valikus õpetamise meetodeid. Ainetevahelised õppemeetodid, mis käsitleksid samaaegselt majandus- ja ühiskonnaprobleeme, on alles juurutamisel.

Õppurite kaasamine koolide/kõrgkoolide otsustamisprotsessi on demokraatia õppimiseks
30 väga oluline ning see muutub Läänemere piirkonnas üha tavalisemaks. Paljudes Läänemere piirkonna riikides osalevad õppurid nõukogude, hoolekogude või komiteede töös, mis on nende õpingutele olulise tähtsusega.

Mitteformaalhariduses on tavapärane keskendumine jätkusuutliku arengu eri aspektidele
35 või osadele või kindlatele keskkonnaprobleemidele.

Keskkonnahariduse/säästvat arengut toetava hariduse käsitlemise ulatus õpetajate
põhikoolituses on erinev, kuid mingil määral sisaldub see temaatika enamiku piirkonna riikide õppekavades. Õpetajatel, kes on läbinud põhikoolituse tükk aega tagasi, peab olema
40 nüüd võimalus end säästvat arengut toetava hariduse valdkonnas täiendada. Jätkuõppes kaasajastavad õpetajad jätkusuutliku arengu ja seda toetava hariduse alaseid teadmisi ning hangivad uut informatsiooni.

4.3. Piirkondlik koostöö

45 Koostöö toimib peamiselt koosvõrgustike kaudu. Selline koostöö näib kogu hariduse ja koolituse edaspidisele arengule tugevat mõju avaldavat. Mitteformaalhariduses on paljud tegevused seotud organisatsiooni üldiste tegevustega ja kasutatavad meetodid on väga

sageli orienteeritud õppimisele tegevuse kaudu. Läänemere piirkonnas toimivad mitmed koostöövõrgustikud ja mõningaid neist allpool ka kirjeldatakse. Kodanike töehõive ja kohanemisvõime on jätkusuutliku arengu majandusaspekti eluliselt tähtsad osad. Teadmispõhine ühiskond koos majanduse ja ühiskonna üldisemate arengutendentsidega nagu üleilmastumine, muutused perekonna struktuuris, demograafilised muutused ja infotehnoloogia mõju toovad kaasa mitmeid positiivseid muutusi, kuid samas esitavad ka väljakutseid. Tänapäeval on rohkem kui kunagi varem vaja, et kodanikud omandaksid teadmisi ja oskusi, mida on vaja teadmispõhise ühiskonna hüvedest osasaamiseks ja sellega kaasnevate väljakutsete vastuvõtmiseks.

Projektid ja võrgustikud

Koolid

Koolides on käivitunud mitmeid tegevusi, mis on seotud riiklike ja kahepoolsete ning rahvusvaheliste projektidega.

Riiklike projektide näited on “Hoia Eesti puhtana” (*“Keep Estonia clean”*), “Soome tamm” (*“Finnish Oak”*); “Jõgi jutustab mulle loo” (*“River tells me a story”*) Lätis, “Norra keskkonnavõrgustik” (*“The Norwegian environmental network”*), “Puhas Vistula jõgi” (*“Clean Vistula River”*) Poolas ja “Puhas linn” (*“Clean city”*) Venemaal. Mõned riigid osalevad ka õhusaasteprojektis (*Air pollution project*), energiasäästuprojektis SPARE ja projektis *Naturewatch Baltic*.

Ökokoolid on teine näide. Saksamaal toimib suurim 600 kooli hõlmav Euroopa Keskkonnahariduse Fondi (*Foundation for Environmental Education in Europe, FEEE*) säästva arenguga tegelevate nn ökokoolide võrgustik (*Eco-schools*, Saksamaal nimetatakse neid *Umweltschule in Europe*). Leedus käivitati riiklik projekt “Kooli Agenda 21” (*“School Agenda 21”*), mille eesmärk on julgustada õpilasi märkama ja uurima oma kogukonna keskkonnaprobleeme ning võtma tarvitusele meetmeid nende vältimiseks ja lahendamiseks, aga ka leidma seoseid kooliõppekava ja jätkusuutliku arengu põhimõtete vahel. Rootsis algatati programm “Rohelise kooli auhind” (*“Green School Award”*), mille eesmärgiks on edendada säästvat arengut toetavat haridust. Mitmetes valdkondades töötati välja kriteeriumid, mis käsitlevad õpetamist, personali pädevust ja koolitust, tervist ja füüsilist heaolu ning ka füüsilist keskkonda. Koolid, mis vastavad teatavale arvule kriteeriumidele, saavad auhinna, mis kehtib kolm aastat, kuid mille kehtivust saab pikendada veel kolme aasta võrra, kui kool täidab veel teatud arvu kriteeriume. Taani näiteks on “Roheline haridus ja keskkonnaalased kvalifikatsioonid” (*“Green education and environmental qualifications”*), märkida tuleks ka kutsehariduse valdkonna tegevusi toiduainetööstuses.

Üsna levinud on rahvusvaheline koolidevaheline koostöö. Kõige tuntumad koostööprojektid on järgmised:

- Läänemere projekt (*The Baltic Sea Project, BSP*). Projekt algatati 1989. aastal ja selle projekti raames tegeletakse Läänemere keskkonnaprobleemidega. Projektis osalevad kõikide Läänemere-äärsete riikide koolid. Projekti hariduslik eesmärk on tasakaalu saavutamine tervikliku kontseptsiooni ja konkreetsete õppeainete vahel, õppurite aktiivseteks tegutsejateks ja õpetajate õppimisprotsessi juhendajateks muutmine ning ka koolidevahelise rahvusvahelise koostöö edendamine. Läänemere projekti raames välja töötatud pedagoogiliste ideede rakendamiseks on avaldatud

metoodilisi käsiraamatuid nagu “Õppuri käsiraamat” (“*Learners’ guide*”). Seni on neid välja antud neli.

- Rahvusvaheline õpilaste keskkonnaprogramm *GLOBE*. Projekti algatas endine Ameerika Ühendriikide asepresident Al Gore. *GLOBE*i programmis osaleb enamik Läänemere piirkonna riike. Programmi eesmärk on tõsta õpilaste keskkonnateadlikkust, kujundada loodusteaduslikke teadmisi kliimast, kliimamuutustest, biosfääri ehitusest ja elust Maal jne ning tutvustada õppuritele matemaatilisi ja loodusteaduslikke meetodeid.

10

Kõrgharidus

Viimastel kümnenditel on kõrgkoolide haridus- ja teadustegevus muutunud oluliselt rahvusvahelisemaks. Balti Ülikoolide Programm (*Baltic University Programme*) on siiani ainuke jätkusuutliku arengu alane ettevõtmine kõrghariduses, mis hõlmab Läänemere valgala kõiki 14 riiki. Piirkondlikku jätkusuutlikku arengut toetav projekt ühendab teadustöö ja hariduse valdkonnas rohkem kui 170 kõrgkooli. Programmi koordineerib Uppsala ülikool ja kõikides osavõtvates riikides on programmikeskused. Kursuste koostamisel kasutatakse kogu piirkonna kõrgkoolide kogemusi. Programm ühendab osalevaid kõrgkooli ühtsete õppematerjalide, erinevate distantsõppe tehnoloogiate ning ühisseminaride ja -konverentside kaudu. 2000. aastal osales viiel kursusel rohkem kui 6600 üliõpilast.

Kõrgkoolide jaoks on Läänemere piirkond tavapärase koostöö piirkond nagu ka ülejäänud Euroopa ja maailm. Mitmeid kordi on püütud Läänemere piirkonna koostööprojekte kokku lugeda (sektorite, kõrgkoolide jne kaupa), kuid korralikku ülevaadet kõikidest Läänemere piirkonna kõrgkoolide projektidest pole ilmselt võimalik saada. Mõningad projektid tuleks siiski ära märkida. Kõrgkoolide koostöö võib Läänemere piirkonnas realiseeruda mitmeti. Need võivad olla õppeasutuse tasandil, kahe- või kolmepoolsed, sektoraalsed projektid või ka rahvusvahelised võrgustikud ja programmid. Juhtimistasandi koostöö näiteks on Läänemere ülikoolide rektorite konverents (*Conference of Baltic University Rectors, CBUR*), mida peetakse alates 1991. aastast.

Läänemere piirkonnas on käivitunud mitmed kahepoolsed spetsiifiliste teemadega tegelevad projektid, mis kõik ei tarvitse olla otseselt jätkusuutliku arenguga seotud, kuid mis mõnikord võivad seda kaudselt mõjutada, sest hõlmavad sageli ka keskkonnaproblematikat. Oluline on, et areneks isiklike ja institutsionaalsete kontaktide võrgustik. Lisaks on käivitatud ka mõned *valdkonnaprojektid*, näiteks Baltech (osalevad Taani, Eesti, Saksamaa, Läti, Leedu ja Rootsi tehnikaülikoolid), Novabova (virtuaalne koostöövõrgustik põllumajanduse valdkonnas Läänemere piirkonna põllumajandusülikoolide vahel) ja aastatel 1994–1999 toimunud viis Tampere Tehnoloogiainstituudi ning Tallinna ja Riia Tehnikaülikoolide korraldatud üheaastast vee- ja keskkonnakorralduse alast koolituskursust, milles osalesid Vene, Balti riikide ja Soome asjatundjad.

45 *Mitteformaalaridus*

Mitteformaalaridust pakkuvatel institutsioonidel on üldiselt head suhted kohaliku kogukonnaga ning rohkesti erinevaid koostööpartnereid. Keskkonnateemade või jätkusuutliku arengu küsimustega tegelevate valitsusväliste organisatsioonide (NGO) jaoks oleks aga väga oluline luua koostöövõrgustikke ja -suhteid valdkonnas töötavate teiste 50 NGOdega ning uurimiskeskuste, omavalitsuste, ministriumide ja teatud konkreetsete

isikutega.

5 Ka mitteformaalharidusasutused (rahvaülikoolid, õpiringid, täiskasvanute koolituskeskused jms) sõlmivad sidemeid riigiasutuste, NGOde ja teiste partneritega. Mõned kontaktid on püsivamad ja nendega kaasneb kogemuste ja teabe vahetamine, teiste puhul tehakse lühiajalist koostööd mõne konkreetse projekti raames.

10 Läänemere piirkonna koostöö üheks näiteks on õppimise ja säästva arengu alase teabe võrgustik (*Network for Learning and Sustainability*). Teiseks näiteks on Balti valitsusväliste täiskasvanuharidusorganisatsioonide võrgustik (*Baltic Adult Education NGO Network*), mis küll ei tegele otseselt keskkonna-/säästvat arengut toetava haridusega, kuid ühendab siiski olulisemaid täiskasvanute mitteformaalharidusorganisatsioone ja -ühendusi, k.a haridusorganisatsioonide/assotsiatsioonide, rahvaülikoolide jt esindajaid.

15 Viimane näide on kolme Skandinaavia rahvaülikooli ühendav koostööprojekt, mille raames pakutakse noortele täiskasvanutele uut ja innovaatilist poliitilise kallakuga koolitust. Õppurid on pärit kõikidest Skandinaaviamaadest.

20 **5. Mõjud poliitikale**

Jätksuutlikuma ja rahumeelsema ühiskonna loomise võti peitub õppimises. Jätksuutlikkuse poole liikumine eeldab muutusi inimeste arusaamades.

25 *Haga deklaratsioon* seab Läänemere piirkonna üldesmärgiks säästva arengu ja annab tõe sellealase hariduse arengule. Lähtudes Haga deklaratsioonist, moodustavad kolme töörühma (üldharidus, kõrgharidus ja mitteformaalharidus) uurimistulemused aluse, millele toetudes saab planeerida edaspidiseid tegevusi.

30 Haridussektori koostöö raames läbi viidud *uuringute tulemustest* ilmneb, et õpetajad ja õpilased näitavad keskkonna-/säästvat arengut toetava hariduse vastu üles märkimisväärset huvi. See on paljutootav ja väärrib toetamist. Siiski oleks vaja säästvat arengut puudutavad riiklikud dokumendid, nt seadused, määrused, riiklikud õppekavad või samaväärsed dokumendid ning tööplaanid teatud määral mõistetavamaks ja tõhusamaks muuta. Samuti
35 oleks õpetajatele vaja selgitada säästva arengu kontseptsiooni põhiseisukohti ning tutvustada majandus-, ühiskonna-, keskkonna- ja kultuuriaspektide integreerimise võimalusi säästvat arengut toetavas hariduses.

40 Uusi teadmisi, arusaamu ja oskusi on vaja rakendada ka mitmetel meie ühiskonna arengu seisukohalt võtmetähtsust omavatel kutsealadel. Mitmeid säästva arengu alaseid üld- ja tehnilisi teadmisi ei ole seni nende kutsealadega seotud õppes käsitletud. Spetsialistide pädevuse arendamine ja jätkukoolitus peavad saama haridussektori Agenda 21 lahutamatuks osadeks. Paljud Läänemere Agenda 21 koostöö teised sektorid on oma aruannetes või tegevuskavades rõhutanud vajadust säästva arenguga seotud teadmisi ja
45 oskusi kaasajastada, uuendada või arendada.

Tõhus säästvat arengut toetav haridus sõltub mitmete faktorite koostoimest, sh temaatika kajastumine õppekavades, uued õppeviisid, personali pädevus, institutsionaalne areng, partnerlus ja rahalised võimalused. Alustada tuleks haridusringkondade säästvat arengu
50 toetava hariduse alase teadlikkuse tõstmisest.

Käibivate poliitikate tõhustamine

- 5 Riigi- ja kohaliku tasandi poliitiline tahe ja toetus on jätkusuutliku arengu valdkonnas edu saavutamiseks otsustava tähtsusega. Demokraatlikku protsessi, mis on jätkusuutliku arengu aluseks, tuleb veelgi tugevdada. Kõigi tasandite poliitikuid tuleb innustada säästvat arengut toetavat haridust jõuliselt ja selgelt tähtsustama, rõhutades allpool toodud aspekte.
- 10 a. Kõik haridustasemed vajavad täiustatud õigusraamistikku, mis hõlmaks jätkusuutlikkuse aspekte (nt haridusseadused, määrused, õppekavad/standardid, ainekavad).
- 15 b. Seoste tugevdamine loodus-, majandus- ja ühiskonnateaduste vahel on oluline nii ainetevahelises kui ka erialaõppes; ainetevaheline lähenemine ja spetsialiseerumine peaksid olema õpingutes tasakaalustatud.
- 20 c. Koolides/kõrgkoolides tuleb astuda samme õppesisu ja -meetodite täiustamiseks. Õppuritele tuleb anda rohkem võimalusi oma õpinguid mõjutada ja nende eest vastutada. Oluline on, et õppurid asuksid aktiivsete osalejate rolli ning õpetajad vahetaksid oma senise rolli edendaja ja aktiivse kaasõppija rolli vastu. Tähtsustada tuleks kriitilist mõtlemist ja diskussiooni.
- 25 d. Õppuritele tuleb anda võimalus kooli/kõrgkooli töö planeerimises osaleda ja seda mõjutada. Erinevates vormides ja demokraatlikus otsustusprotsessis toimiv praktiline koostöö peab olema õppekavasse sisse kirjutatud ja ellu viidud. Sellist osalemist tuleb mõista ka kui õppuritele antud võimalust mõjutada koolide/kõrgkoolide tööd, sh õpingute sisu ja meetodeid.
- 30 e. Kõikidele spetsialistidele tuleb pakkuda jätkuõpet ja -koolitust, et kujundada nende säästva arengu alaseid teadmisi, arusaamu ja oskusi.
- 35 f. Säästvat arengut toetava hariduse arengut silmas pidades peavad õpetajakoolituse õppekavad sisaldama jätkusuutliku arengu aspekte ning ka täienduskoolituses tuleb jätkusuutlikkuse aspektide käsitlemist tõhustada. Sellised täiendusõppeõppekavad ja -kursused on olulised ja neid tuleb propageerida haridussektori kõigi tasemete õpetajate hulgas, k.a kõrgkoolide õppejõud, kes koolitavad õpetajaid. Ka mitteformaalhariduse valdkonna õpejõududele tuleb pakkuda jätkusuutliku arengu alast täienduskoolitust ja nõustamist, sh koolituskavu.
- 40 g. Kõrgkoole tuleb toetada ja innustada akadeemilisele personalile täienduskoolitusi korraldama, et laiendada nende teadmisi säästva arengu põhimõtetest ja sobivatest õpetamismeetoditest, ning viima jätkusuutliku arengu temaatika nii paljudesse kursustesse ja programmidesse kui võimalik.
- 45 h. Tuleks toetada teadusuuringuid, mis käsitlevad säästvat arengut toetava hariduse sisu ja meetodeid ning jätkusuutlikkuse aspektide integratsiooni võimalusi erinevates teadusharudes.

- i. Tuleks toetada meediat kui olulise rolli täitjat ühiskonna kõikidele sektoritele jätkusuutliku arengu alaste teadmiste edastajana.
- 5 j. Tuleks tõhustada jõupingutusi avalikkuse säästva arengu alase teadlikkuse tõstmiseks, et saavutada vajalikud muutused elustiilis, nt säästlikumad tarbimismallid, toetades muuhulgas õppimise mitteformaalseid viise.
- 10 k. Tuleks tugevdada erinevate partnerite (nt omavalitsusüksuste) koostööd ning levitada positiivseid kogemusi.
- l. Tuleks tugevdada ja laiendada Läänemere piirkonna koostööd jätkusuutlikku arengut toetava hariduse valdkonnas.

15 *Muud olulised teemad*

Haga deklaratsioonis rõhutatakse majandus-, ühiskonna- ja keskkonnateemade integreeritud käsitluse olulisust. Säästvat arengut toetava hariduse kavandamisel ja rakendamisel Läänemere piirkonnas tuleb tähelepanu pöörata allpool toodud aspektidele.

- 25 a. Vajadus paljukultuurilise ühiskonna järele on tänapäeval enesestmõistetavam kui kunagi varem. Meie planeedi üldiste probleemide – keskkonda ja inimesi ähvardavad ohud, vägivald, ebavõrdsus – lahendamine eeldab kultuurilise mitmekesisusega arvestamist. Probleeme on palju ja neid saab ületada ainult siis, kui inimesed õpivad ühise hüve nimel koos elama. Haridus seisab keeruka ülesande ees asetada teadmised konteksti, mis seostub meie oma aja ning tänapäeva moraali ja eetika tõekspidamistega samal ajal seda mõjutades.
- 30 b. Läänemere piirkonna säästvat arengut toetava hariduse tegevuskava tuleb käsitada programmi “Haridus kõigile” osana, nagu lepiti kokku aprillis 2000 Dakaris (Senegal) toimunud ülemaailmsel haridusfoorumil (*World Education Forum*). Seega on vaja saavutada, et haridus oleks kõigile kättesaadav ning peaks silmas hariduse põhieesmärke ja sihte, et kindlustada asjakohane õppesisu ja -protsess ning humanistlikke väärtusi rõhutavate õppeviiside kasutamine.
- 40 c. Hariduse kõrgemate tasemete ja jätkukoolituse kättesaadavus vähendavad ebavõrdsust ja hoiavad ära marginaliseerumise. Kõiki kõrghariduses osalejaid tuleb ärgitada koostööle, et edendada Läänemere piirkonna säästvat arengut toetava hariduse tegevuskava. Toetada tuleks Euroopa Ülikoolide Ühenduse (*Association of European Universities, CRE*) püüdlusi, mida on väljendatud Euroopa ülikoolide hartas (*Magna Charter of European Universities*) ja sellele järgnevates ülikoolide deklaratsioonides. Hartas pööratakse 45 ülikoolide poole üleskutsega võtta üha rohkem enesele juhtroll eetilise orientatsiooniga ainetevahelise hariduse arendamisel, et leida lahendusi säästva arenguga seotud probleemidele.
- 50 d. Kodanike tööhõive ja kohanemisvõime on säästva arengu majandusaspekti olulised komponendid. Teadmispõhine ühiskond koos majanduse ja

ühiskonna üldisemate arengutendentsidega nagu üleilmastumine, muutused perekonna struktuuris, muutused demograafias ja infotehnoloogia mõju, toovad kaasa positiivseid nihkeid, kuid samas esitavad ka väljakutseid. Tänapäeval on rohkem kui kunagi varem oluline, et kodanikud omandaksid teadmisi ja oskusi, et saada osa teadmispõhise ühiskonna hüvedest ja olla valmis sellega kaasnevate väljakutsete vastuvõtmiseks.

- e. Samuti tuleks arvestada Euroopa Liidu dokumendis “Euroopa, kui elukestva õppe piirkonna rakendumine” esitatud seisukohti. See edendab ka Läänemere piirkonna jätkusuutliku arengu eesmärgi ja püüdlusi, mis väljenduvad inimeste muutumises avatumaks, sallivamaks ja demokraatlikumaks. Dokumendis rõhutatakse, et elukestev õpe ei ole sama mis õpingute kordamine formaalharidussüsteemis. Elukestev õpe ei mõjuta ainult haridussüsteemi, vaid ka mitmeid teisi ühiskonna sektoreid. Sellega rõhutatakse, et vajaliku tasemega ning avatud ja paindliku hariduse ja koolituse kättesaadavus kohalikul tasandil on oluline õppe korraldajate ja (potentsiaalsete) õpilaste kokkuviiamiseks ning tõstetakse esile kohalike nõustamiskeskuste roll õppimisvõimaluste vahendamisel.
- f. Arvestades jätkusuutliku arengu arenevat olemust, on elukestval ja elupõhisel õppel suur tähtsus. Jätkusuutliku ühiskonna arengut tuleb vaadelda kui protsessi, mille käigus "õiged" vastused ja lahendused muutuvad vastavalt sellele, kuidas meie kogemused täiustuvad.

6. Tegevuskava

6.1. Tegevuskava üldiseloostus

Läänemere Agenda 21 haridussektori tegevuskavas on rõhk asetatud teadmispõhisele arengule, et luua Läänemere piirkonnas tugev alus kestvale liikumisele jätkusuutliku tuleviku poole. Esitatud võtmetegevuskava on seadnud eesmärgi kõrvaldada eelnevate uuringute käigus selgunud puudused. Keskmesse on tõstetud selgete poliitiliste seisukohtade väljendamine säästvat haridust toetava hariduse vajalikkusest, samuti haridusasutuste toetamine kõikidel poliitilise otsustuse tasanditel. Eesmärgiks on saavutada loodus- ja ühiskonnateaduste, majanduse ja kultuuri integreeritud õpe, mida toetab demokraatlik lähenemine ja mille puhul kasutatakse seostatud, protsessikeskseid ja aktiivseid õppemeetodeid ja -vorme. Haridussektor hõlmab suurt hulka osalisi erinevate juhtimissüsteemidega riikides. Need süsteemid töötavad eri vanuses ja eri staatust omavate inimeste heaks.

Läänemere Agenda 21 haridussektori tegevuskava on jaotatud kogu sektorile ühisteks tegevuspiirkondadeks. Nende tegevuspiirkondade raames on paika pandud ühistegevused. Kõigil osapooltel – üldharidus, kõrgharidus ja mitteformaalharidus – tuleb seejärel välja töötada oma alltegevused vastavalt nende rollile haridussüsteemis.

Tegevuskava tõhusaks rakendamiseks on vaja, et selle prioriteedid oleksid ühildatud planeerimisprotsessidega, mida kasutavad koostööd tegevad riigid ja regionaalvalitsused (Saksamaal liidumaad), samuti kohalikud omavalitsused, koolid, kõrgkoolid ja teised ühendused. Nimetatud prioriteedid peaksid saama ka hariduse ja teadlikkuse tõstmisega seotud osalejate investeerimis- ja juhtimisstrateegiatega võtmeelementideks. Tegevuskava

mitmekülgsus eeldab, et projektide rahastamisel tuleb juhinduda konkreetsetest üksikjuhtumitest. Haridussektori aruanne kirjeldab üksikasjalikult, kuidas mitmeid tegevusi saab ettenähtud aja jooksul ja isikute vastutusel ellu viia.

- 5 Nagu Haga deklaratsioonis märgitud, rahastab üldjuhul Läänemere Agenda 21E rakendamist iga riik ise, kasutades erinevaid ressursse. Teiste projektide mõningate tegevuste rahastamiseks võib taotleda lisaressursse, nt Euroopa Liidu programmide kaudu.

6.2. Ühistegevuse valdkonnad

10 6.2.1. Poliitika ja strateegiad

Jätkusuutliku arenguga seotud teadmiste omandamist ja teadlikkuse tõstmist tuleb üksikisiku tasandil mõista elukestva protsessina. Seetõttu peaks see hõlmama hariduse kõiki tasemeid alusharidusest kuni kõrghariduse ja täiskasvanute koolituseni välja ning teadlikkuse suurendamise meetmeid valitsusväliste organisatsioonide tegevusest jätkukoolituseni. On oluline, et riikide kõikide tasandite poliitikud väljendaksid kindlaid ja selgeid poliitilisi seisukohti, et saavutada jätkusuutliku arengu aluseks olevate ideede igakülgne rakendumine hariduses. Kõik juhtimisalased dokumendid – seadused, määrused, riiklikud õppekavad või teised samaväärsed dokumendid, raamõppekavad või ainekavad – peavad sisaldama säästvat arengut toetava hariduse rakendamiseks vajalikke elemente. Samuti tuleks poliitiku ja riigiametnikke kutsuda üles aktiivselt toetama kohalike koolide tugistruktuuride arendamist. Tuleb teha jõupingutusi, et säästva arengu printsiipe toetav haridus realiseeruks kooli igapäevategevustes.

25 Kooli juhtkonna toetust, õpetajate ainealaseid teadmisi, nende oskust ainetevahelisi seoseid kasutada ja õpilasi õppeprotsessis aktiivselt osalema motiveerida on peetud säästvat arengut toetava hariduse kvaliteedi puhul määravaks. Kõrgkoolid peaksid säästva arengu temaatikat julgelt pakkuma bakalaureuse- ja magistriõppe õppekavades, aga ka kutseõppes ja jätkukoolituses. Valitsusväliseid organisatsioone tuleks innustada oma tegevust laiendama keskkonna-, majandus-, ühiskonna- ja kultuuriaspektide integreeritud käsitlemisel.

TEGEVUSED

35 6.2.1.1. Iga Läänemere piirkonna riik peab vastu võtma säästvat arengut toetava hariduse raamõuded koolidele ja kõrgkoolidele.

6.2.1.2. Iga Läänemere piirkonna riik peab välja töötama säästvat arengut toetava hariduse suunised mitteformaalhariduse valdkonnas.

40

6.2.1.3. Tuleb arendada koostööd, eelkõige just rahvusvahelist koostööd kõigi haridustasemete õppekavade, programmide ja kursuste väljatöötamisel.

6.2.2. Teadmiste ja oskuste arendamine haridussektoris

45

Haridusel on jätkusuutliku Läänemere piirkonna kujundamisel suured võimalused. Juba on algatatud mitmeid huvipakkuvaid tegevusi. Tuntava mõju saavutamiseks on haridussüsteemi kõigil tasanditel, nii formaal- kui ka mitteformaalhariduse tasandil vaja tõsta teadmiste ja oskuste taset. Tulevase arendustöö tulemuslikuks juhtimiseks ja

toetamiseks peaksid kõikide haridustasandite juhid ja otsustajad esmalt täiendama iseenda teadmisi säästvat arengut toetavast haridusest. Just säästvat arengut toetavate juhtimissüsteemide rakendamine õppeasutustes aitab kaasa vastavate pädevuste kujunemisele. Muutuste toimumise seisukohalt niisama oluline on, et õpetajatel oleks võimalik laiendada oma teadmisi jätkusuutliku arengu kohta üldse ning sellega seotud aspektide kohta oma õppeaines, omandada vajalikud õpetamismeetodid. Kompetentsuse kasvades on õpetajad edukamad õppurite toetamisel nende õpingutes ning jätkusuutliku arengu alaste teadmiste, oskuste ja väärtushinnangute kujunemisel. Õppeasutuse lõpetamise ajaks peaksid õpilastel olema kujunenud teadmised ja oskused, mis võimaldavad neil nii isiklikus kui ka ühiskondlikus elus jätkusuutlikult tegutseda. Selles kontekstis omandab olulise tähenduse ka elukestev õpe.

TEGEVUSED

- 6.2.2.1. Innustada haridussüsteemi töötajate pädevuse tõstmisele suunatud tegevusi, kaasa arvatud tegevused, mille raames toimub ametnike, koolijuhtide ja muu personali säästva arengu alase teadlikkuse tõstmine.
- 6.2.2.2. Toetada Läänemere piirkonna õpetajate, teadlaste ja praktikute koostööd, et edendada säästva arengu alaseid teadmisi ja oskusi.
- 6.2.2.3. Luua ja arendada haridusasutustes (koolid, kõrgkoolid ja mitteformaalharidusasutused) säästva arengu alaseid juhtimissüsteeme

6.2.3. Jätkukoolitus

Säästva arengu kontseptsioonile spetsiifilise tähenduse andmiseks vajalik uute teadmiste omandamine ning uute oskuste rakendamine püsib ka järgnevatel aastatel, sest paljud teadmiste valdkonnad täiustuvad pidevalt. Jätkukoolitusel on siin väga oluline roll. Jätkuõpe hõlmab peamiselt kahte tüüpi tegevusi: teadmiste ja oskuste täiendamist ning vajalike uute oskuste omandamist erinevate elukutsete valdkonnas. Seetõttu on hädavajalik, et jätkukoolitustel oleks muuhulgas võimalik omandada parem arusaam jätkusuutliku arengu olulistest küsimustest, täiustada jätkusuutlike strateegiatega seotud oskusi ning hankida teavet uusimate teadusuuringute ja tehnikate kohta ning et see kõik oleks kättesaadav kõikide erialade, eriti planeerimis- ja juhtimiserialade kohta. Sellised sektorid nagu tööstus, transport, avalik haldus ja põllumajandus on kõik olulised. Erinevate elukutsetega seotud jätkusuutliku arengu alaste teadmiste ja oskuste tõstmine peaks eelistatavalt toimuma pidevalt, muutuma inimeste elukestva õppe osaks. Jätkuõpe on üks valdkondi, mis haridussektori, huvirühmade (kaasa arvatud õppurid, tööandjad, kutseühingud) ja kogukonna vahelisest koostööst kasu lõikab. Alljärgnevad tegevused hõlmavad kutsealase tasemeõppe ja jätkuõppe/koolituse edendamist kõikidel tasanditel.

TEGEVUSED

- 6.2.3.1. Edendada spetsialistide jätkukoolitust, mis hõlmab säästva arenguga seotud teadmisi ja oskusi.
- 6.2.3.2. Võtta säästva arenguga seotud teadmised ja oskused kasutusele ühiskonna kõigil tasanditel planeerimise- ja juhtimise valdkonnas
- 6.2.3.3. Edendada rahvusvahelist koostööd, et parandada ja toetada säästva arenguga seotud professionaalsete teadmiste ja oskuste rakendamist kogu piirkonnas

6.2.4. Metoodilised ja õppematerjalid

Jätkusuutliku arenguga seotud õppimine ja õpetamine kõigil tasanditel nõuab ressursse. Sii kuuluvad õppetekstid ning ka juhtumianalüüsid, positiivsete kogemuste näited, meedia- ja veebiressursid jms. Säästvat arengut toetava hariduse kvaliteet sõltub olulisel määral õppematerjalide kvaliteedist. Paljudes valdkondades aga puuduvad õppematerjalid tänini ning nende koostamiseks tuleb palju vaeva näha. Üldjuhul võib kogu Läänemere piirkonnas kasutada juba väljatöötatud materjale ja selle tegevuse raames ka piirkondlikku koostööd edendada.

Antud tegevuse alla mahuvad mitmed ühistegevused: näiteks jätkusuutlikkuse alasele teabele ja allikatele ligipääsu võimaldavate veebilehekülgede väljatöötamine (Agenda 21E portaal), õpikute, filmide ja teiste õppematerjalide tootmine. Kõrgkoolid vajavad materjale nii üld- kui ka erikursuste tarvis. Samuti puuduvad õppematerjalid nii iseseisva õppimise kui ka mitteformaalhariduse valdkonnas.

TEGEVUSED

6.2.4.1. Ergutada säästvat arengut toetava hariduse alaste trükiste, Interneti-põhiste ja muude õppematerjalide koostamist koolide jaoks.

6.2.4.2. Ergutada säästvat arengut toetava hariduse alaste trükiste, filmide, Interneti-põhiste õppematerjalide koostamist kõrghariduse ja erinevate koolituste jaoks ning meetoodiliste, pedagoogiliste ja didaktiliste materjalide koostamist säästvat arengut toetava hariduse toetamiseks.

6.2.4.3. Luua Interneti-portaal säästva arengu alasele teabele ja allikatele hõlpsama juurdepääsu tagamiseks ning koostada õpikuid, filme ja teisi õppematerjale õpetajatele, õppuritele ja teadlastele.

6.2.4.4. Toetada ja laiendada olemasolevaid säästvat arengut toetava hariduse piirkondlikke võrgustikke Läänemere piirkonnas, eriti ühiste ressursside kasutamisel, kus iganes võimalik.

6.2.4.5. Toetada kõikide riikide ajakirjandust avalikkuse teavitamisel säästva arenguga seotud küsimustest ning vastavate arutelude algatamisel.

6.2.5. Säästvat arengut toetava hariduse alane teadus- ja arendustegevus

Haga deklaratsioon rõhutab eriti vajadust läbi viia säästva arenguga seotud haridusuuringuid, mis hõlmaksid nii formaalharidussüsteemi kui ka kõrghariduse tasandit, spetsialistide koolitust, üksikisikute ning kogu avalikkuse teadmiste ja teadlikkuse tõstmist. Jätkusuutliku arengu eesmärgi elluviimiseks Läänemere piirkonnas on vaja rohkem teadusuuringuid ja arendustegevusi järgmistes valdkondades: efektiivne õppimine ja õpetamine säästvat arengut toetava hariduse erinevatel tasemetel; sobivad enesehindamisvahendid; hoiakute ja väärtuste kujundamine; koolide/institutsioonide arendamine; info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arendamine ja rakendamine säästvat arengut toetava hariduse toetuseks ning jätkusuutliku ühiskonna areng. Haga

deklaratsioonis rõhutatakse ka, et haridus peab toetuma laiapõhjalistel teaduslikel teadmistel.

5 Hariduse muutumine ühiskonna jätkusuutliku arenguga seotud muudatuste liikumapanevaks jõuks eeldab hariduse enese muutumist. Nagu kõik teisedki kaasaegsed lähenemisviisid, peaksid säästvat arengut toetava hariduse õppemeetodid ja -vormid konstrueerima tähendusi õppurite aktiivsel osalusel toimivas õppeprotsessis, soodustama uudishimu, loovust ja tahet õppida kogu elu. Säästvat arengut toetavas hariduses tuleb integreeritult käsitleda ühiskonna arengut, sotsiaalset ja looduskeskkonda, õiglust ning 10 säästvat eluviisi toetavaid praktilisi oskusi. See eeldab säästva arengu aspektide käsitlemist eri akadeemiliste õppeainete lahutamatu osadena ning samas ainetevaheliste seoste suurendamist kõrghariduses. Et toetada koolide/institutsioonide arengut, on vaja täiustada õpi- ja õppemeetodeid säästvat arengut toetava hariduse valdkonnas.

15 Niisamuti on vaja ka huvirühmade tõhusamat koostööd ja partnerlust uurimis- ja arengutegevusega seotud protsessides, mis ulatuvad lahendamist vajavate küsimuste määratlemisest kuni uute teadmiste levitamise ja rakendamiseni vastavas sektoris. Loomulikult tuleks uurimis- ja arendustegevuse tulemustest teavitada ka kohaliku, piirkondliku ja globaalse tasandi partnereid ning rakendada neid haridussüsteemi erinevates osades. 20

Võrdse kaaluga on praktilistele kogemustele tuginev arendustöö ning arendustöö, mis on saanud alguse initsiatiivist muuta või täiustada õppetegevust, nt ökokoolide ja roheline kooli auhinna jms süsteemide kasutuselevõtt hariduses. Koostöö huvigruppidega on ka siin oluline, samuti saadud kogemuste jagamine asjast huvitatud ringkondadele. 25

Samuti tuleks arengu toetuseks leida ja analüüsida säästvat arengut toetava hariduse alaseid positiivseid kogemusi ning avalikkuse haridusliku kaasamise katseid.

30 TEGEVUSED

6.2.5.1 Algatada ja edendada uurimis- ja arendustööd säästvat arengut toetava hariduse sisu ja meetodite valdkonnas ning soodustada säästva arengu teemaliste teadusuuringute tulemuste avalikustamist, eelistades uurimusi, mis ühendavad säästva arengu eri 35 dimensioone ja keskenduvad kohaliku arengu küsimustele.

6.2.5.2 Soodustada rahvusvahelist koostööd säästvat arengut toetava haridusega seotud teadus- ja arendustöö valdkonnas, toetada ja luua võrgustikke kogemuste vahetamiseks ning ühistegevuseks kõigil tasanditel. 40

6.2.5.3 Ergutada ja toetada erinevaid lähenemisviise õppeprotsessis, sh ainetevahelise integratsiooni meetodid, säästva arengu aspektide käsitlemise viisid eri õppeainetes, kohaliku konteksti kasutamine õpetuses, samuti positiivsete kogemuste kogumine ja levitamine. 45

6.2.5.4 Soodustada säästvale arengule orienteeritud juhtimissüsteemide arengut õppeasutustes (koolid, kõrgkoolid ja mitteformaalharidusasutused).

6.3. Indikaatorid

Paljudes erinevates riigiasutustes ja rahvusvahelistes organisatsioonides, näiteks OECDs, Euroopa Liidus ja UNESCOs tegeldakse haridusindikaatorite väljatöötamisega. Läänemere Agenda 21 koostöö raames on jätkusuutliku arengu hindamise indikaatorid juba kasutusel. Loomulikult saab olemasolevaid indikaatoreid vajaduse korral rakendada ka Läänemere

- 5 Agenda 21E puhul. Spetsiifiliste säästvat arengut toetava haridusega seotud aspektide määratlemiseks on siiski vaja lisaindikaatoreid. Haridussektor on välja pakkunud oma indikaatorid seatud eesmärkide täitmise jälgimiseks. Need on rakendatavad järgmistel tasanditel:
- 10 1. Säästva arengu põhimõtteid käsitletakse kõigi tasandite hariduspoliitilistes dokumentides (seadused, määrused, riiklikud/föderaalsed õppekavad või samaväärsed dokumendid, tasemeõppekavad ja ainekavad).
 2. Õppuritel ja õpetajatel on säästva arengu alased teadmised ja oskused.
 3. Säästva arengu aspekte käsitletakse õpetajate taseme- ja täienduskoolituses.
 - 15 4. Viiakse läbi säästvat arengut toetavaid haridusuuringuid ja arendustegevust.
 5. Koolid/kõrgharidusõppeasutused/ühendused ja ühiskond toimivad koostöös.

7. Rahastamine

20 Vastavalt Haga deklaratsioonile peab üldjuhul Läänemere Agenda 21E rakendamist rahastama iga riik ise. Mitmeid kavandatud tegevusi saab ühendada haridussektoris juba käivitatud tegevusega, mitmeid tegevusi (õpetamis-/õpimaterjalide koostamine või ühise Interneti-portaali loomine) on lihtsam teostada piirkondlike ühisprojektidena.

25 Töö tõhustamise ja tulemuste levitamise eesmärgil võib siiski abi saamiseks ka erinevate rahastajate poole pöördud, eriti võiksid seda teha piirkonna üleminekumajandusega riigid. Haridussektori tegevusteks võib toetusi taotleda järgmistelt ELi programmidele: PHARE, ISPA (Liitumiseelne Struktuuripoliitikaprogramm; *Instrument for Structural Policies for pre-Accession*), SAPARD (Põllumajanduse ja Maaelu Arendamise Programm; *Special Accession Program for Agriculture and Rural Development*), TACIS, SOCRATES ja LEONARDO da Vinci; samuti ka Põhjamaade Ministrite Nõukogult (*Nordic Council of Ministers*), Põhjamaade finantsasutustelt, nt Põhjamaade Keskkonnaprojektide Finantseerimise Korporatsioon (*Nordic Environmental Financing Corporation*) ja

30 Põhjamaade Keskkonnafond (*Nordic Environmental Fund*) jne.

35

Kavandatud tegevuskavade elluviimiseks vajalike kulude ja tulude õigeks hindamiseks on vaja mõista hariduse väärtust ühiskonnas jätkusuutlike strateegiate elluviimisel. Haridust tuleb mõista investeeringuna, millest tõusvat tulu kogetakse hiljem.

40 Mõningatel juhtudel on saadud kasu konkreetne ja lihtsalt mõõdetav. Tööstuses toovad keskkonnasäästliku juhtimise alased teadmised ja oskused sektori jätkusuutlike strateegiate lahutamatu osana konkreetset kasumit ressursikulu vähenemise ja alanenud saastekoormuste näol. Põhimõtteliselt saab kokku hoida 10–30% tarbitavast energiast ja

45 veest ning olulisel määral vähendada saastumust. Tekkiv lisaväärtus on märkimisväärne ja ületab tunduvalt esialgsed investeeringuid haridusse. Ka ehitussektoris väheneb uute strateegiate rakendamisel ressursside tarbimine.

Sarnast olukorda võime näha ka põllumajanduses ning põhiliselt seetõttu, et talunike

50 haridus on sageli ebapiisav, eriti kolhooside ümberkujundamise ja privatiseerimise tõttu

paljudes üleminekumajandusega riikides. On selge, et talupidajate kompetentsuse tõusuga kaasnev tootmise kvaliteedi ja kvantiteedi kasv ja saadav majanduslik tulu osutuvad suuremateks nende haridusse tehtud investeeringutest.

5

8. Läänemere Agenda 21E ja selle tegevuskava rakendamise korraldamine

8.1. Vastutajad ja vastutusala

10 8.1.1. Parlament ja valitsused
Valitsus vastutab Läänemere Agenda 21E ellurakendamise eest kooskõlas käesoleva dokumendi sätetega. Lisaks peab valitsustel olema oma riigis juhtiv roll Läänemere Agenda 21E edendamisel ja ellurakendamisel.

15 8.1.2. Kohalikud haridusasutused ja kõrgkoolide nõukogud
Kohalikke haridusasutusi ja kõrgkoolide juhtimisstruktuure kutsutakse üles vastutama Läänemere Agenda 21E tegevuskava täitmise edukuse ja järelevalve eest.

20 8.1.3. Koolid ja kõrgkoolid
Koolijuhtidele ja kõrgkoolide osakondade juhtidele tehakse ülesandeks oma töötajaid tegevuskava ellurakendamisel aktiivselt toetada.

25 8.1.4. Mitteformaalharidus
Valitsused peavad määratlema mitteformaalhariduse valdkonnad, mida tuleks toetada, ja kutsuma olulisi osalisi ja huvirühmi üles vastutama tegevuskava ellurakendamise ja järelevalve eest.

30 8.1.5. Partnerlus
Jätkusuutliku arengu eest vastutab kogu ühiskond tervikuna, kaasa arvatud kõik asjaosalised ja huvirühmad. Kõik peaksid olema kaasatud ja vastutama oma ülesannete piires. Seetõttu soovitatakse organiseerida Läänemere piirkonna õppeasutuste/NGOde ja nende partnerite ning teiste ühiskonnarühmade vahelist koostööd.

8.2. Juhtimine, koordineerimine ja järelevalve

40 8.2.1. Poliitiline ja ministrite tasand
Läänemere Agenda 21 protsess algas poliitilisest kohustusest, mille Läänemere piirkonna riigid võtsid endale peaministrite kohtumisel 1996. aastal Visbys ja välisministrite kohtumisel 1998. aastal Nyborgis. Peaministritele tuleb umbes iga viie aasta tagant esitada tegevusaruanne seatud eesmärkide täitmise kohta, et nad võiksid teha vajalikke otsuseid lisategevuste asjus. Ülevaade peab olema koostatud kokkulepitud indikaatoritele ja järelevalvesüsteemile tuginedes.

45 Läänemere Agenda 21E koostamise algatasid Läänemere piirkonna haridusministrid. Haridus, koolitus ja teadus on jätkusuutliku arengu saavutamiseks ja keskkonnateadlikkuse integreerimiseks olulised horisontaalsed tasandid kõigis sektorites. Jätkusuutlik areng läbib olemuslikult kõiki sektoreid. Et viia ellu

jätksuutlikult areneva Läänemere piirkonna idee, on oluliste sektorite ministrite täielik kaasamine väga vajalik.

5 Läänemere Agenda 21 koostööd juhib vanemametnike grupp. Grupp peaks tööd haridussektoris käsutama oma tööülesannete ühe osana, nagu on märgitud aruandes *Baltic 21 Series No 1/98*.

8.2.2. Koordineerimine

10 Hariduse Agenda rakendamise üldine koordineerimine soovitatakse teha ülesandeks juhtmaadele.

15 Iga riik peab nimetama riikliku koordinaatori, kes on juhtmaadele kontaktisikuks. Riiklikud koordinaatorid peavad vastutama ka oma riigi tegevusaruannete eest, mis esitatakse juhtmaa esindajale.

Lisaks soovitatakse igal riigil nimetada esindajad kõiki kolme haridusvaldkonna töögruppi, kes vastutaksid vastava valdkonna tegevuse koordineerimise ning ka teiste Läänemere piirkonna riikidega tehtava koostöö eest.

20 8.2.3. Rakendamise jälgimine

25 Läänemere Agenda 21E eesmärkide ja tegevuskava rakendamise järelevalveks on vaja vastutajate regulaarset aruandlust. Eelistatavalt enne 1. detsembrist 2002 tuleb aruandluse ühised kriteeriumid välja töötada ja vanemametnike grupiga kooskõlastada.

5 **Läänemere piirkonna riikide haridusministrite teise kohtumise ametlik teadaanne, 24–25. jaanuar 2002, Haga loss, Stockholm, Rootsi**

10 Läänemere piirkonna riikide, s.o. Taani, Eesti, Soome, Saksamaa, Islandi, Läti, Leedu, Norra, Poola, Venemaa ja Rootsi haridusministrid kohtusid 24.–25. jaanuaril 2002 Stockholmis Haga lossis teist korda.

15 Kohtumise eesmärgiks oli vaadata läbi Läänemere Agenda 21 haridussektori ja selle kolme töögrupi töö resultaadid vastavalt ülesannetele, mis ministrite esimesel kohtumisel Haga lossis 2000. aasta märtsis anti, ja vastu võtta Agenda 21 säästvat arengut toetava hariduse arendamise kava Läänemere piirkonnas ehk Läänemere Agenda 21E.

20 1. Me oleme läbi vaadanud haridussektori aruande (sh lisad) ning peame seda väga informatiivseks ja väärtuslikuks, pidades silmas järgnevate sammude kavandamist jätkusuutliku Läänemere piirkonna kujundamisel.

25 2. Me oleme kinnitanud Läänemere piirkonna Agenda 21 säästvat arengut toetava hariduse arendamise kava (Läänemere Agenda 21E).

3. Me kiidame heaks Agenda 21E peamised kohustused, eesmärgid ja tegevuskava ning kohustume tagama Läänemere Agenda 21E tõhusa rakendamise, väljendades seejuures valmisolekut:

- 30
- taotleda säästvat arengut toetava hariduse üldeesmärki ja selle spetsiifilisi eesmärke formaalhariduses, kõrghariduses ja mitteformaalhariduses;
 - tagada tegevuskava rakendamisel keskendumine lünkadele ja valdkondadele, millega mujal piisavalt ei tegelda;
 - teha erinevad huvirühmad vastutavaks tegevuskava rakendamise eest ja

35

 - jälgida, et vajalikud vahendid tegevuskava rakendamise hõlbustamiseks oleksid tagatud; innustada asjaosalisi taotlema mõnede tegevuste puhul finantsabi lisaallikatest;
 - tagada Läänemere Agenda 21E tõlkimine riigikeeltesse;
 - teostada järelevalvet edusammude üle säästvat arengut toetava hariduse eesmärkide saavutamisel.

40

4. Me soovime, et vanemametnike grupp jätkaks tööd rakendusprotsessi koordineerimisel ja järelevalves. Samuti kiidame heaks Leedu ja Rootsi taotluse jätkata tegevust sektori juhtriikidena. Me kohustume ametisse nimetatud riiklikest koordinaatoritest juhtriike teavitama 31. märtsiks 2002.

5. Me soovime, et vanemametnike grupp pööraks tähelepanu Läänemere Agenda 21E aruannete regulaarsele esitamisele Läänemere koostööga seotud kokkusaamistel, sealhulgas Läänemeremaade Nõukogu (CBSS) ministrite kohtumistel ja Läänemeremaade tippnõupidamistel (*Baltic Sea States Summits*).

Me peame eriti tähtsaks, et Läänemere Agenda 21E rakendamist analüüsitaks haridusministrite ja keskkonnaministrite piirkondlikel kohtumistel.

Haga loss, 24. jaanuaril 2002

Ministrid:

20	Henrik Nepper-Christensen, alaline sekretär, Imbi Henno, peasekspert, Maija Rask, haridusminister, Ralf Stegner, haridus-, teadus-, uurimistegevuse ja kultuuriminister, Schleswig-Holstein,	Taani Eesti Soome
25	Svavar Gestsson, suursaadik, Valdis Egle, aseriigisekretär, Rimantas Vaitkus, hariduse ja teaduse aseminister, Kristin Clemet, haridus- ja teadusminister, Tadeusz Slawewcki, aseriigisekretär, Nikita Bantsekin, hariduse aseminister, Thomas Östros, haridus- ja teadusminister, Ingegerd Wärnersson, koolide ja täiskasvanu- hariduse minister,	Saksamaa Island Läti Leedu Norra Poola Vene Föderatsioon Rootsi Rootsi

35